

ESTETSKA SAMOSVIJEST

Skulptura "Glave majke i djeteta" Petra Smajića, 1933. – nova akvizicija Hrvatskog muzeja naivne umjetnosti

SVJETLANA SUMPOR □ Hrvatski muzej naivne umjetnosti, Zagreb

Petar Smajić (Dolac Donji, 25. svibnja 1910. - Ernestinovo 19. kolovoza 1985.), najznačajniji je kipar Hrvatske i klasik svjetske naive. Već u dječjačkoj dobi, čuvajući ovce na paši, počeo je rezbariti drvo, a stečenu je vještinu kao mladić primijenio u izradi predmeta za svakodnevnu uporabu, koje je prodavao na tržnici u Splitu te tako privređivao za život. Početkom 1930-ih susreo je liječnika dr. Slavana Vidovića, sina slikara Emanuela Vidovića, koji ga je potaknuo na izrađivanje samostalnih skulptura, odnosno skulptura koje nisu u funkciji ukrasa uporabnih predmeta. Slavan Vidović naručivao je i otkupljivao Smajićeva djela, te mu je 1934. g. priredio i samostalnu izložbu u Salonu *Galić* u Splitu. Iste godine Smajić je izlagao i s grupom umjetnika *Zemlja* u Zagrebu. Početkom Drugoga svjetskog rata u Dalmaciji, 1941. g., prestao je izrađivati skulpture i odselio se s obitelji u Slavoniju. Ponovno "otkriće", odnosno zanimanje javnosti za njegova djela, dogodilo se početkom 1950-ih godina, te je tada ponovno počeo izrađivati skulpture.

Monografija *Petar Smajić 1932-1941.*, objavljena u izdanju Hrvatskog muzeja naivne umjetnosti u prosincu 2010., a promovirana u ožujku 2011., bavi se umjetnikovim "dalmatinskim razdobljem", koje je u kvalitativnom smislu vrhunac njegova stvaralaštva.

Istraživanje koje je prethodilo objavljivanju monografije donijelo je nekoliko važnih otkrića. Pprimjerice, locirane su neke skulpture za koje dotad nije bilo poznato gdje se nalaze. Među najdragocjenija otkrića svakako pripada pronalazak skulpture *Glave majke i djeteta*, iz 1933. g., i njezin otkup iz kolekcije Vanje Vidovića (unuka Emanuela Vidovića) iz Zagreba za fundus Hrvatskog muzeja naivne umjetnosti. Reprodukcijska skulptura, kao reprezentativnoga i paradigmatičkoga primjera umjetnikova stvaralaštva i poetike, objavljena je i na naslovnici monografije.

Riječ je o djelu koje od svih poznatih Smajićevih skulptura ponajviše začuđuje stupnjem nezainteresiranosti za imitiranje stvarnosti. Iznenađuje, naime, estetska samosvijest koja se očituje u tom ranom radu tako reći priprostoga, neobrazovanog čovjeka, odnosno visoko razvijena svijest o ljepoti jednostavne, čiste i pravilne forme te o ljepoti skladnih odnosa formalnih elemenata. To djelo

sl. 1.-3.
Petar Smajić
Glave majke i djeteta, 1933.
245x125x105 mm
patinirano polikromirano drvo
Hrvatski muzej naivne umjetnosti, Zagreb

skromnih dimenzija bjelodan je dokaz da je Petar Smajić u vrlo kratkom vremenu - za samo godinu dana rada po narudžbi i uputama dr. Slavana Vidovića - napravio golem korak od shvaćanja skulpture kao dekorativnog ukrasa funkcionalnih predmeta do skulpture toliko neovisne o prirodi da posjeduje vlastitu estetiku neovisnu o stvarnosti i njezinim zakonitostima.

Motiv glave sam po sebi omogućuje rad s kompaktnošću, zatvorenošću, s plitko raščlanjenom zaobljenošću - a sve su to obilježja prema kojima je Smajić tijekom cijeloga svog stvaralačkog vijeka gajio vrlo jak afinitet - te se zato tom motivu često i vraćao.

Dvije glave od kojih se sastoji skulptura tijesno su priljubljene jedna uz drugu i kao da su "srasle", a uzdižu se na vratovima koji izniču iz iste "stapke", odnosno postolja kao dva cvijeta ili gljive, čime je umjetnik zorno predočio njihovu nerazdvojnost. Međusobno se razlikuju

samo po mjerilu, odnosno manja je glava vjerna replika veće, dok u tretmanu forme gotovo i nema razlike.

Obje glave imaju oblik izduženog jajeta, vrlo su stilizirane i apstrahiranih crta lica te krajnje neprirodnih proporcija. Svaka portretna diferencijacija, kao i psihološka i emocionalna karakterizacija, u potpunosti je izostavljena.

Za glatke, lapidarno rezane plohe (u majke obojene crnom, a u djeteta bijelom bojom), koje zatvaraju glave sa stražnje strane teško je pouzdano utvrditi predstavljaju li kosu ili rubac koji tijesno prijanja uz glavu. Lica, čije površine imaju ravnomjernu boju patiniranoga smeđeg drva, formirana su kao srcolika konkavna uleknuća između polukružnih obrva i brade, s naglašenom vertikalom stršećega, dugačkog, ravnog hrbata nosa. Oči su riješene apstraktnim znakom: kao plitka točka unutar plitko urezanih elipsi, a sličnim grafizmom, odnosno kratkom polukružnom urezanom crtom riješena su i usta. Visoki luk uzdignutih obrva licima daje ozbiljan, pomalo začuđen izraz. Kontrast oblog čela i upalih obraza plijeni svojom istančanom dinamikom.

Lica su to koja djeluju poput maski, poput štita: ne otkrivaju nego skrivaju čovjekovu nutrinu, odnosno individualnost osobe. Odnos majke i djeteta predočen je samo njihovom fizičkom blizinom i sličnošću, među njima nema pokušaja uspostavljanja komunikacije.

Skulptura je oblikovana kao čvrst, kompaktna, zatvoren volumen, s vrlo stabilnim rasporedom mase. Dominiraju jednostavnost, stabilnost i čvrstina.

Afirmacija stabilnosti krucijalna je, kako u Smajićevu svjetonazoru, tako i u njegovu stvaralaštvu. Stabilnost za

njeга ima značenje temelja opstanka, odnosno postaje metafora trajanja i opstanka: onaj koji odolijeva promjenama i vremenu jest onaj koji traje i živi. Stabilnost tako biva podignuta do filozofije stoicizma. Suspenzija osjećaja, nepriznavanje slabosti i nesigurnosti, odupiranje destruktivnoj snazi emocija, nužni su u ustrajnoj borbi za egzistenciju, za život.

Brojni kritičari i povjesničari umjetnosti usporedili su Smajića s Brancusijem, a takve su usporedbe najprimjenije upravo na ovoj skulpturi.¹ U njoj je, naime, u najvećoj mjeri ogoljenost forme dovedena do elementarnoga, do znaka. Otklon od mimetičnosti i realizma iznimno je snažan. Melodioznost skladnih linija, dinamična igra ploha te ispupčenja i udubljena imaju vrlo visoku izražajnost.

Kao što je poznato, Constantin Brancusi došao je do fascinantne jednostavnosti svojih formi stapanjem "primitivizma" (afričkih utjecaja) s nasljeđem rumunjske narodne umjetnosti. Tražio je što pročišćenije i savršenije oblike i težio njihovoj besprijekornoj obradi. Primjenjivao je praksu direktnog "klesanja", odnosno zarezivanja u kameni blok bez prethodne izrade modela nastojeći uspostaviti dijalog s osobitostima materijala u procesu pronalaženja pravog rješenja. Vjerovao je da materijal određuje formu. Često je istican paradoks da sâm Brancusi svoja nastojanja nije smatrao apstrahiranjem i stiliziranjem, nego težnjom prema *realizmu*; pri čemu je mislio na otkrivanje unutarnje, skrivene biti stvari, duhovnosti koja nadilazi površinsku vidljivost. Nije ga zanimao naturalistički vjeren izgled detalja nego evokacija iskustvenog doživljaja. Pritom se oslanjao na elementarni

¹ Vidjeti članke: David L. Shirey, "A Rare Look at Yugoslav Art", *The New York Times*, New York 26. ožujka 1978.; Josip Depolo, "Predvorje velike skulpture / Petar Smajić", *Oklo*, Zagreb 3.-17. prosinca 1987., str. 24.

rječnik kubusa, valjka i krnje piramide. No svoj najvažniji oblikovni prototip pronašao je u sferičnoj formi, i to u delikatnom jajolikom obliku, koji je dao svojoj *Usnuloj muzi* - položenoj glavi što ju je izradio u sadri, mramoru, bronci i alabasteru - zatim *Skulpturi za slijepce* te skulpturi *Početak svijeta*, kojima je želio sugerirati kozmičku beskonačnost.²

Smajićevo djelo također je uspoređivano s karakterističnim oblicima kojima se služio Amedeo Modigliani.³ Pretpostavlja se da je Modigliani, već i prije prijateljevanja s Brancusijem (kojega je upoznao na večeri u čast cariniku Rousseau u Picassovu ateljeru 1908.), poznao afričku skulpturu, koja ga je fascinirala svojim izražajnim stiliziranjem. Modigliani je izradio nekoliko glava u vapnenačkom kamenu, čija ekstremna izduženja, glatka zaobljenja, grafička urezivanja te uski i stiješnjeni nosevi podsjećaju na maske afričkih plemena. Pročistio je mimiku svojih "glava" u korist simetrične aksijalnosti i naglašavanja vertikalnog ritma te izduživanjem proporcija ljudskog lica stvorio dojam produhovljenosti.⁴

Oblikovna srodnost koju možemo zapaziti između Smajićeve skulpture *Glave majke i djeteta* i paradigmatskih primjera velikana moderne umjetnosti fascinantna je, to više kad se prisjetimo da Smajićevo mukotrpa egzistencija i ograničenost svijeta koji mu je bio dostupan isključuju mogućnost takvih utjecaja. Do snažnog otklona od mimetičnosti i realizma, ogoljelosti forme svedene na elementarno, na znak, do dinamične igre konveksnih i konkavnih ploha u suzvučju s melodiozno skladnim linijama, do kojega su Brancusi i Modigliani došli postupnom osobnom intelektualnom i umjetničkom evolucijom, Smajić je došao potpuno intuitivno. Dok su za Brancusija i Modiglianija navedene odrednice imale značenje svjesnoga, programatskog zasnivanja moderne skulpture na tradiciji primitivne skulpture, zbog čega su njihova djela oblikovana s evidentnim *primitivističkim* tendencijama, Smajićevo je spontano nastalo djelo autentično *primitivno*.

Primljeno: 17. svibnja 2011.

AESTHETIC SELF-CONFIDENCE. THE SCULPTURE HEADS OF MOTHER AND CHILD BY PETAR SMAJIĆ, 1933, A NEW ACQUISITION OF THE CROATIAN MUSEUM OF NAÏVE ART.

This article presents a new acquisition by the Croatian Museum of Naïve Art in Zagreb, the sculpture *Heads of Mother and Child*, by Petar Smajić, of 1933.

Petar Smajić (Dolac Donji, 1910 – Ernestinovo, 1985) is the most important sculptor in Croatian naïve art. He began carving objects out of wood in his yearly youth, but as artist, he was discovered accidentally on the Split marketplace at which he was trying to sell his works. Slaven Vidović, son of the painter Emanuel Vidović, recognised the great talent in his works, and suggested he started making independent sculptures, devoid of any use function, and then organised his first exhibition.

The sculptures of Petar Smajic stand out for their great simplicity and refinement of form, in which they are close to the fundamental postulates of modern art. *Heads of Mother and Child*, a paradigmatic example of his work, is analysed in detail in the text. Since criticism has several times compared Smajić with Brancusi and Modigliani, particular attention is paid to the development and demonstration of these comparisons.

2 Vidjeti u: Carmen Giménez, Matthew Gale, Sanda Miller, Alexandra Parigoris, Jon Wood, Constantin Brancusi / *The Essence of Things*, monografija, Tate Publishing, London, 2004.; Manfred Schneckemberger, "Skulpture i objekti", u: Ruhrberg, Schneckemberger, Fricke, Honnef: *Umjetnost 20. stoljeća*, Taschen / V.B.Z., Zagreb, 2004., str. 420-428.

3 Oto Bihalji-Merin, "Umetnost naivnih", Jugoslavija, br. 17, Beograd, 1959., str. 31.

4 Vidjeti u: Manfred Schneckemberger, "Skulpture i objekti", u: Ruhrberg, Schneckemberger, Fricke, Honnef: *Umjetnost 20. stoljeća*, Taschen / V.B.Z., Zagreb, 2004., str. 420-428.; Claude Roy, Modigliani, monografija, Editions d'art Albert Skira, Genève, 1958.; James Thrall Soby, Modigliani / *Painting, Drawings, Sculpture*, monografija, The Museum of Modern Art, New York, 1951.